

Ανάλυση της Ομάδας Έρευνας Ρωσίας του Εργαστηρίου Μελέτης Κρατών BRICS του Πανεπιστημίου Πειραιώς για την πρόσφατη κατάρριψη του ρωσικού μαχητικού από την Τουρκία

Συντακτική Ομάδα

Βουλγαράκης Ραφαήλ

Λιάγκας Παύλος

Πλάκα Μαρία

Σκοτινιώτης Αντώνης

Υφαντίδης Ανδρέας

Συντονισμός- Επιμέλεια

Σκοτινιώτης Αντώνης

Το γεγονός

Την Τρίτη 24/11/2015, ένα ρωσικό μαχητικό αεροσκάφος καταρρίφθηκε από τις τουρκικές ένοπλες δυνάμεις σε συριακό έδαφος κοντά στα σύνορα με την Τουρκία. Από την στιγμή που δόθηκε στην δημοσιότητα η είδηση, οι δύο εμπλεκόμενες χώρες έχουν προβεί σε πλήρως αντίθετες αφηγήσεις σχετικά με το τι πραγματικά συνέβη.

Αρχικά, τα τουρκικά ΜΜΕ με βάση κυβερνητικές πηγές, υποστήριξαν πως οι τουρκικές ένοπλες δυνάμεις κατέρριψαν ρωσικό αεροσκάφος καθώς αυτό είχε παραβιάσει τον τουρκικό εναέριο χώρο. Μάλιστα, σύμφωνα πάντα με την τουρκική θέση, ο Ρώσος πιλότος ειδοποιήθηκε 10 φορές ώστε να απομακρυνθεί χωρίς ωστόσο να υπάρξει κάποια αντίδραση. Έτσι λοιπόν, τόσο ο πρόεδρος Ερντογάν όσο και ο πρωθυπουργός Νταβούτογλου υποστήριξαν δημόσια πως η πράξη της Τουρκίας ήταν απόλυτα δικαιολογημένη εφόσον παραβιάστηκαν τα εναέρια σύνορά της.

Από την άλλη, η Ρωσία αρνήθηκε ότι παραβίασε τον τουρκικό εναέριο χώρο και άρα δεν τέθηκε ποτέ ζήτημα ασφάλειας για την Τουρκία. Ο πρόεδρος της Ρωσίας Βλαντίμιρ Πούτιν χαρακτήρισε την ενέργεια της Τουρκίας ως «πισώπλατο χτύπημα» και συνέχισε κατηγορώντας την τουρκική κυβέρνηση ότι υποστηρίζει το Ισλαμικό Κράτος. Τα ρωσικά ΜΜΕ κατήγγειλαν την «πρωτοφανή» πράξη της Τουρκίας αναφέροντας η τελευταία φορά που μέλος του ΝΑΤΟ κατέρριψε ρωσικό αεροσκάφος ήταν το 1950. Υπογράμμισαν έτσι την σοβαρότητα με την οποία αντιμετωπίζει το συμβάν η Ρωσία.

Τα αίτια της κατάρριψης

Προσπαθώντας να ερευνήσει κανείς τους λόγους της κατάρριψης του ρωσικού βομβαρδιστικού πρέπει να διακρίνει μεταξύ των μακροχρόνιων στόχων της Άγκυρας και των βραχυπρόθεσμων. Οι δε τελευταίοι ασφαλώς εξυπηρετούν τους πρώτους. Βασικός (και μακροπρόθεσμος) στόχος της Τουρκίας είναι να καταστεί περιφερειακή δύναμη με ισχυρό λόγο στο μουσουλμανικό κόσμο. Η ηγεμονική της στρατηγική όμως φαίνεται πως περνά και κρίνεται στη Συρία στην οποία, ωστόσο, έχει διαμορφωθεί μια ιδιαίτερα σύνθετη και περίπλοκη γεωπολιτική πραγματικότητα, με πολλούς συμμετέχοντες και αντικρουόμενα συμφέροντα.

Σε αυτό το πλαίσιο, μετά το ξέσπασμα της Αραβικής Άνοιξης, η Άγκυρα υποστήριξε σουνιτικά ισλαμικά κινήματα και ομάδες (όπως το κίνημα των Αδελφών Μουσουλμάνων) σε Αίγυπτο και Συρία. Στην τελευταία, ωστόσο, αναμίχθηκε πιο ενεργά τόσο σε πολιτικό όσο και σε στρατιωτικό επίπεδο, βοηθώντας και ενισχύοντας αντικαθεστωτικές ομάδες, με τελικό στόχο τη δημιουργία ενός φιλικού προς εκείνη κράτους το οποίο εν συνεχεία θα ενέτασσε στη σφαίρα επιρροής της. Η πτώση του καθεστώτος Άσσαντ κατέστη έτσι βασικό ζητούμενο για την τουρκική εξωτερική πολιτική. Για την επίτευξη του στόχου αυτού η Άγκυρα χρησιμοποιεί ορισμένα εργαλεία. Πρώτα από όλα τη θέση της στο ΝΑΤΟ ως το ανατολικότερο άκρο της συμμαχίας, δεδομένης μάλιστα και της αντίθεσης των ΗΠΑ (αλλά και ευρωπαϊκών κρατών) απέναντι στο καθεστώς του Σύριου Προέδρου. Επιπλέον, επικαλείται το δυνητικό κουρδικό κίνδυνο ως πάτημα για επεμβάσεις πάνω από συριακό έδαφος. Άμεσα συνδεδεμένος το κουρδικό είναι άλλωστε και ο ρόλος των Τουρκομάνων, οι οποίοι λειτουργούν τόσο ως ανασχετικός παράγοντας στη δράση των Κούρδων όσο και ως διαπραγματευτικό εργαλείο ώστε η Τουρκία –εν όψει της εξεύρεσης πολιτικής λύσης στη Συρία- να αποκτήσει ισχυρό λόγο για την επόμενη μέρα.

Βλέπουμε έτσι πως Ρωσία και Τουρκία, παρά τις αναβαθμισμένες οικονομικές τους σχέσεις, υποστηρίζουν διαμετρικά αντίθετες θέσεις πάνω στο συριακό ζήτημα (η Μόσχα στέκεται για δικούς της λόγους στο πλευρό του καθεστώτος Άσσαντ), με αποτέλεσμα οι διμερείς τους σχέσεις να οδηγούνται σε επιδείνωση.

Δοθέντος του πλαισίου αυτού, οι παραβιάσεις του τουρκικού εναέριου χώρου τον Οκτώβριο και ο βομβαρδισμός των Τουρκομάνων από τη Ρωσία θεωρήθηκαν βαριά πλήγματα για την εικόνα και τα συμφέροντα της Τουρκίας. Η δε πρόσφατη κατάρριψη δεν ήταν κάτι το ξαφνικό αφού δυο μέρες νωρίτερα διαβιβάστηκε διάβημα διαμαρτυρίας στον Ρώσο πρόεδρο προειδοποιώντας για σοβαρές συνέπειες αν τυχόν συνεχιζόταν ο βομβαρδισμός των Τουρκομάνων. Έτσι μια από τις αιτίες της ενέργειας της Τουρκίας φαίνεται πως ήταν η επιθυμία της να δείξει ότι όταν τα συμφέροντά της απειλούνται (εν προκειμένου σε σχέση με τη θέση των Τουρκομάνων) δε μένει μόνο στα λόγια αλλά τα προασπίζεται με κάθε κόστος. Είναι έτσι εμφανές ότι η Άγκυρα ήθελε να αναδείξει το ρόλο της συγκεκριμένης πληθυσμιακής ομάδας στη Συρία, η οποία μετά τη κατάρριψη έγινε ευρέως γνωστή.

Πιθανόν δε να προσπαθήσει να διεκδικήσει ρόλο για αυτήν στο μελλοντικό καθεστώς στη Συρία, με την ίδια να εμφανίζεται ως η προστάτιδα δύναμή της.

Ένας επιπλέον λόγος που η Τουρκία προέβη στην κίνηση σχετίζεται με την επιθυμία της να δημιουργήσει συνθήκες που θα οδηγήσουν στη δημιουργία μιας no-fly zone στη Β. Συρία, με τη βοήθεια και των δυτικών συμμάχων. Πρόκειται για ένα διαρκές αίτημα της Άγκυρας το οποίο αν ικανοποιούνταν θα επιδείνωνε σημαντικά τη θέση των Κούρδων και θα βελτιώνε τη δυνατότητα της Τουρκίας να τους αντιμετωπίσει.

Παράλληλα, είναι εμφανές ότι επιδίωξη της Άγκυρας ήταν η πρόκληση ρήγματος στην επιδιωκόμενη προσέγγιση Ρωσίας- Δύσης για μια συντονισμένη -κατά το δυνατό- αντιμετώπιση του Ι.Κ. Είναι εμφανές ότι η Τουρκία θεώρησε ότι η κυφορούμενη σύγκλιση μεταξύ των δύο πλευρών αποδυναμώνει τη θέση της καθώς αφενός ενισχύει τη θέση του καθεστώτος Άσσαντ (την πτώση του οποίου η Δύση συστηματικά επεδίωκε μέχρι πριν λίγο καιρό) και αφετέρου την προοπτική ρωσοδυτικής συνεννόησης για το μελλοντικό καθεστώς της Συρίας (η οποία εκ των πραγμάτων θα περιορίζει τη δυνατότητα δικής της επιρροής στις εξελίξεις). Στην ίδια λογική, η ενέργεια της Τουρκίας στόχευε στο να στείλει μήνυμα στη Μόσχα ότι πρέπει να περιορίσει το εύρος των κινήσεών της στο Συριακό. Να επιβάλει δηλαδή όρια στο ρόλο που η Μόσχα επιθυμεί να διαδραματίσει τόσο αναφορικά με την αντιμετώπιση του Ι.Κ. όσο και σε σχέση με το μελλοντικό πολιτικό καθεστώς της χώρας. Εν τέλει, ζητούμενο ήταν να στείλει μήνυμα στη Δύση ότι η ίδια και όχι η Ρωσία θα πρέπει εκ νέου να καταστεί προνομιακός συνομιλητής της για το Συριακό.

Σε κάθε περίπτωση, το διακύβευμα και για τις δύο χώρες δείχνει να είναι το ίδιο. Η διατήρηση δηλαδή του ηγεμονικού τους προφίλ. Αυτό δείχνει και το sorry game που ακολούθησε με τη μία πλευρά να ζητά από την άλλη να απολογηθεί χωρίς κάποια διάθεση δικής της υποχώρησης. Αυτό ασφαλώς αφορά πρωτίστως την Άγκυρα, η οποία προέβη στη συγκεκριμένη ενέργεια. Αντίθετα, η Ρωσία είναι αναγκασμένη να απαντήσει (με τον έναν ή τον άλλον τρόπο) και να μην υποχωρήσει σε αυτόν τον πόλεμο εικόνας. Ο κλήρος έτσι πέφτει κατά βάση στην πρώτη. Το μέλλον έτσι θα δείξει κατά πόσο η τουρκική πλευρά πραγματικά επιθυμεί την αποκλιμάκωση ή τη διατήρηση μιας οξείας ρητορικής με στόχο να φέρει τη Δύση με το μέρος της.

Η στάση και οι αντιδράσεις Ρωσίας, Τουρκίας και Γαλλίας απέναντι στο συμβάν της κατάρριψης

Η κατάρριψη του μαχητικού αεροπλάνου κατά το πρωί της 24ης Νοεμβρίου του 2015 έπεσε σαν κεραυνός εν αιθρία, τόσο στην ρωσική πλευρά όσο και στην πλευρά των νατοϊκών συμμάχων που συμμετέχουν στους βομβαρδισμούς στην Συρία.

Αν και το περιστατικό της κατάρριψης του μαχητικού αεροσκάφους τύπου Sukhoi SU-24 από τα τουρκικά F-16 δημιούργησε ένα βαρύ πολιτικό κλίμα στη Μόσχα και επιβάρυνε σημαντικά τις σχέσεις μεταξύ Τουρκίας και Ρωσίας, εν τέλει δεν προκάλεσε τις ανάλογες και επιθυμητές –για την Τουρκία- αντιδράσεις από μέρους της Δύσης.

Οι αντιδράσεις Ρωσίας και Δύσης ήταν διαφορετικές, είχαν αντιφατικά στοιχεία ενώ παρουσίασαν κλιμακωτή εξέλιξη. Η πρώτη, επιθυμώντας να καταδείξει το συμβάν και να ενοχοποιήσει την τουρκική πλευρά ως δούρειο ίππο της τρομοκρατίας αλλά και ως συνεργάτη του Ισλαμικού Κράτους, επέλεξε να προβεί σε μια σειρά αντιδράσεων που στόχευαν κυρίως την Άγκυρα και λιγότερο τις χώρες του ΝΑΤΟ. Επεχείρησε δηλαδή να αποσυνδέσει την ενέργεια της Τουρκίας από τη θέση του βορειοατλαντικού συμφώνου ώστε να δείξει ότι η Τουρκία είναι μόνη της σε αυτήν την κρίση (πρόκληση πιθανού ρήγματος μεταξύ ΝΑΤΟ και Άγκυρας). Έτσι, αρχικά υπήρξε έντονη αποδοκιμασία του περιστατικού από την ρωσική ηγεσία, ενώ Ρώσοι αξιωματούχοι έβαλλαν κατά της αξιοπιστίας των δηλώσεων της τουρκικής πλευράς που ισχυρίζονταν ότι το αεροπλάνο πετούσε και καταρρίφθηκε εντός του τουρκικού εναέριου χώρου. Ιδιαίτερη σημασία κατέχουν και οι δηλώσεις του προέδρου της Ρωσικής Ομοσπονδίας, Β. Πούτιν, ο οποίος χαρακτήρισε το περιστατικό ως μια «πισώπλατη μαχαιριά» προς την χώρα του ενώ ταυτόχρονα αποκάλυψε επισήμως την Τουρκία «ως σύμμαχο των τρομοκρατών». Αυτή η αντίδραση ήταν, ωστόσο, μόνο η αρχή και εστίαζε κυρίως στην αποδόμηση της εικόνας της Τουρκίας στον πόλεμο κατά του Ισλαμικού Κράτους. Πέραν έτσι αυτής, ο πρόεδρος Πούτιν εξήγησε πως η Ρωσία θα προβεί σε αντίμετρα προς την κατεύθυνση της Τουρκίας. Αποφάσισε έτσι την επιβολή αντιποίνων, οικονομικής, στρατιωτικής και πολιτικής φύσης. Δεν έδειξε, ωστόσο, να επιδιώκει την πρόκληση μιας ευρύτερης διένεξης υπό την έννοια της άμεσης στρατιωτικής εμπλοκής.

Σε αυτό το πλαίσιο, η Ρωσία επέβαλε σειρά οικονομικών κυρώσεων επιδιώκοντας τον οικονομικό «στραγγαλισμό» της Άγκυρας (δεδομένου και του μεγάλου όγκου εμπορικών και οικονομικών σχέσεων μεταξύ των δύο κρατών).¹ Οι κυρώσεις αυτές στόχευαν κυρίως στον εμπορικό τομέα (περίπου 44 δισεκατομμύρια \$), τον τουρισμό (εφόσον οι ρωσικές αρχές προέτρεψαν τους Ρώσους υπηκόους να μην επισκέπτονται την Τουρκία ενώ απαγόρευαν την πώληση τουριστικών πακέτων προς αυτήν) αλλά και στον τομέα της ενέργειας με το πάγωμα κατασκευής του αγωγού φυσικού αερίου Turkish Stream (θα ανεφοδιάζε και θα εξασφάλιζε την ενεργειακή επάρκεια της Τουρκίας με φυσικό αέριο) καθώς και του πυρηνικού σταθμού στο Ακούγιου. Πέραν αυτών, επιβλήθηκαν αυστηροί περιορισμοί στη λειτουργία τουρκικών επιχειρήσεων στο ρωσικό έδαφος καθώς και σε σχέση με το καθεστώς εργασίας των Τούρκων υπηκόων στη Ρωσία (απαγόρευση προσλήψεων από 1/1/2016). Απαγορεύτηκαν επίσης οι πτήσεις τσάρτερ από την Τουρκία, επιβλήθηκαν περιορισμοί στη δραστηριότητα τουρκικών οργανώσεων στη ρωσική επικράτεια ενώ αποφασίστηκε εμπάργκο εισαγωγής σειράς τουρκικών προϊόντων (κυρίως αγροτικών). Επίσης, η Ρωσία έλαβε μέτρα και σε τομείς όπως η ελεύθερη μετακίνηση Τούρκων πολιτών προς τη Ρωσία (επαναφορά καθεστώτος βίζας από 1/1/2016). Το τελευταίο αυτό

¹ Οι κυρώσεις αυτές ίσως στοχεύουν και στην υπενθύμιση της υφιστάμενης κατάστασης στις σχέσεις Ρωσίας- Δύσης όπως προκύπτει από την υιοθέτηση κυρώσεων από τη τελευταία προς την πρώτη λόγω της ουκρανικής κρίσης.

μέτρο συνδέθηκε μάλιστα με την ασφάλεια της χώρας καθώς, σύμφωνα με επίσημες τοποθετήσεις, από το έδαφος της Τουρκίας περνούν προς τη Ρωσία πρόσωπα τα οποία αποτελούν απειλή για την ασφάλειά της. Είναι, ως εκ τούτου, σαφές ότι η συγκεκριμένη κίνηση εντάσσεται στην προσπάθεια της Μόσχας να στιγματίσει την Τουρκία ως κράτος που υποστηρίζει την τρομοκρατία.

Συμπληρωματικά προς τα προαναφερθέντα μέτρα, η ρωσική πλευρά, αξιολογώντας ενδελεχώς το περιστατικό αλλά και τις διαστάσεις που θα μπορούσε να δώσει στην αντίδραση της, αποφάσισε να λάβει και ορισμένα στρατιωτικού τύπου μέτρα τα οποία βέβαια δεν έχουν επιθετικό χαρακτήρα παρά είναι κυρίως μέρος μιας στρατηγικής αποτροπής πιθανής προσπάθειας της Τουρκίας να ενισχύσει τη στρατιωτική της παρουσία στη Συρία. Η ενίσχυση έτσι των ρωσικών βομβαρδισμών σε διάφορες περιοχές της Συρίας, κατά το διάστημα των ημερών 23-26 Νοεμβρίου 2015 κατέδειξε την διάθεσή της να διατηρήσει σταθερή την θέση της και να υπερασπιστεί τα συμφέροντά της στην περιοχή. Επιπρόσθετα, το ρωσικό επιτελείο στρατού αποφάσισε τη συνοδεία των ρωσικών βομβαρδιστικών από 2 μαχητικά αεροπλάνα ενώ ενίσχυσε την πυραυλική παρουσία της χώρας με την αύξηση των S-400 προς το μέρος της Τουρκίας. Τελικά διέταξε και τη διέλευση της πυραυλάκατου Moskva από τα στενά των Δαρδανελίων και του Βοσπόρου με εξοπλισμό πυραύλους του τύπου S-400. Τέλος, στα στρατιωτικά μέτρα ήπιας φύσεως που υιοθέτησε η ρωσική πλευρά εντάσσεται και η κατάργηση της «κόκκινης γραμμής» μεταξύ Τουρκίας και Ρωσίας για την αποφυγή επεισοδίων καθώς και η διακοπή κάθε είδους στρατιωτικής συνεργασίας μεταξύ των δύο πλευρών.

Σε πολιτικό επίπεδο, τα μέτρα που ελήφθησαν επιδιώκουν να έχουν ψυχολογικό αλλά και ουσιαστικό αντίκτυπο στην Τουρκία. Στην πρώτη κατηγορία εντάσσεται κυρίως η προώθηση της υποχρεωτικής ποινικοποίησης της αρμένικης γενοκτονίας μέσω επίσημου ψηφίσματος στην Δούμα και η εισήγηση Ρώσων βουλευτών για επιστροφή της Αγίας Σοφίας στο Οικουμενικό Πατριαρχείο. Αναφορικά με το Συριακό, η Ρωσία αποφάσισε να τεκμηριώσει τον ισχυρισμό της σχετικά με τις αμφιλεγόμενες σχέσεις μεταξύ Ι.Κ και Τουρκίας, υποστηρίζοντας πως διαθέτει πληθώρα στοιχείων για την ύπαρξη ροών πετρελαίου από περιοχές που έχει κατακτήσει το Ι.Κ προς την ανατολική Τουρκία. Η στρατηγική αυτή της Μόσχας αφενός στοχεύει στη άσκηση ψυχολογικής πίεσης προς την Άγκυρα και αφετέρου στο στιγματισμό της στα μάτια της διεθνούς κοινότητας ως κράτος που υποστηρίζει την τρομοκρατία. Με την κίνησή της αυτή, η Ρωσία φαίνεται πως τελικά επιδιώκει την υποβάθμιση του ρόλου που μπορεί να παίξει η Τουρκία τόσο στον αγώνα εναντίον του Ι.Κ. όσο και στη διαδικασία αναζήτησης μιας μελλοντικής πολιτικής λύσης στο Συριακό. Κατά τη ρωσική άποψη, σε αυτή δε είναι δυνατό να παίξει κρίσιμο ρόλο ένα κράτος που συνεργάζεται με τους τρομοκράτες.

Τέλος, ανάλογα και με την εξέλιξη των σχέσεων μεταξύ των δύο κρατών, η Ρωσία αφήνει ανοιχτή της πιθανότητα ενίσχυσης του κουρδικού στοιχείου, το οποίο μάχεται κατά του Ισλαμικού κράτους τόσο στην Συρία όσο και στο Βόρειο Ιράκ.

Συνολικά, η αντίδραση της Ρωσίας υπήρξε έντονη, αλλά όχι στο βαθμό που θα προκαλούσε κλιμάκωση των σχέσεων της με τη Δύση, με την οποία επιθυμεί να έρθει πιο κοντά (ιδιαίτερα στο ζήτημα της αντιμετώπισης του Ι.Κ.) μετά την οξεία κρίση που εκδηλώθηκε μετά το ξέσπασμα της ουκρανικής κρίσης.

Από τη δική της πλευρά η Τουρκία, ως ο παράγοντας που προκάλεσε το επεισόδιο, διατήρησε μια μάλλον αμφιλεγόμενη στάση δείχνοντας παράλληλα σημάδια σύγχυσης μη μπορώντας να επιτύχει τους βασικούς στόχους της. Έτσι, ενώ επεδίωξε τη διαβούλευση με τους δυτικούς της εταίρους στο NATO στο πλαίσιο της επείγουσας συνάντησης των 28 κρατών-μελών της βορειοατλαντικής συμμαχίας (με στόχο να τους στρέψει εναντίον της Ρωσίας), διαπίστωσε τελικά ότι η στήριξη του τελευταίου ήρθε κυρίως σε ρητορικό παρά σε ουσιαστικό επίπεδο. Η συμμαχία προσέφερε έτσι μια δημόσια στήριξη στις θέσεις της Τουρκίας αλλά σε καμία περίπτωση η στήριξη αυτή δεν κατέδειξε διάθεση δημιουργίας γενικότερου ρήγματος με τη Ρωσία- όπως φαίνεται επεδίωκε η Τουρκία.

Ενώ λοιπόν οι δυτικοί σύμμαχοι της Τουρκίας επεδίωξαν να επωφεληθούν από την ενέργεια της Τουρκίας ώστε να θέσουν όρια στο ρόλο που η Ρωσία επιθυμεί να παίξει στο Συριακό, δεν έδειξαν εντούτοις πρόθυμοι να προκαλέσουν νέο πρόβλημα στις σχέσεις τους με τη Μόσχα. Παρ' όλα αυτά, η τουρκική κυβέρνηση προσπάθησε να κρατήσει μια στιβαρή στάση απέναντι στη Ρωσία χωρίς να κάνει βήματα προς τα πίσω, ενώ ο πρόεδρος Ερντογάν προειδοποίησε τον Ρώσο ομόλογό του «να μην παίξει με την φωτιά», προσθέτοντας ακόμα πως δεν δέχεται ν' απολογηθεί για την κατάρριψη των μαχητικών αεροπλάνων. Σε συνέχεια της πολιτικής αντίδρασης της Τουρκίας, υπήρξε παράθεση σε διεθνές επίπεδο των στοιχείων που αφορούν τις προειδοποιήσεις προς τους Ρώσους πιλότους να αποχωρήσουν από τον τουρκικό εναέριο χώρο, αλλά και του σχεδίου πτήσης των δύο Sukhoi. Ακόμα, η Άγκυρα μετακίνησε άρματα μάχης και βαρύ οπλισμό προς τα σύνορα με την Συρία ως μέτρο επιθετικής αποτροπής. Δεδομένης πάντως της μη οξείας νατοϊκής αντίδρασης, ο πρωθυπουργός Νταβούτογλου (κινούμενος ίσως σε διαφορετική γραμμή από τον Ερντογάν), προσπάθησε να συμπλεύσει με την αντίδραση του NATO προς την κατεύθυνση της αποκλιμάκωσης και κάλεσε τον Ρώσο πρόεδρο και τον Υπουργό εξωτερικών να προσέλθουν σ' εκτενή διάλογο επί του συμβάντος. Συμπερασματικά, η τουρκική στάση φάνηκε να προσπαθεί να ισορροπήσει μεταξύ της ήπιας στήριξης που της παρείχαν οι σύμμαχοι της στο NATO και της δυναμικής υπεράσπισης των συμφερόντων της στην περιοχή απέναντι στην ολοένα αυξανόμενη επιρροή της Ρωσίας.

Στην παραπάνω εξίσωση θέσεων και συμφερόντων, κρίσιμη είναι και η θέση της ΕΕ, ιδιαίτερα δε της Γαλλίας, η οποία, στον απόηχο του τρομοκρατικού χτυπήματος στο Παρίσι, αποφάσισε να αναλάβει δυναμικότερες πρωτοβουλίες στο πλαίσιο της αντιμετώπισης του Ι.Κ., αυξάνοντας τη στρατιωτική της εμπλοκή στη Συρία και προωθώντας τις συνομιλίες μεταξύ Μόσχας και Ουάσιγκτον για τον σχηματισμό ενός κοινού αντιτρομοκρατικού μετώπου. Η επίσκεψη του Γάλλου προέδρου Francois Hollande στη Μόσχα έδειξε ακριβώς αυτήν την διάθεση της Γαλλίας, ενώ και η

Ρωσία με την σειρά της προέβαλε την αμέριστη συμπαράστασή της προς την Γαλλία. Η κατάρριψη του Ρωσικού αεροπλάνου κατά την διάρκεια των συνομιλιών της Γαλλίας με την Ρωσία, παρότι δεν συσκότισε την επιδίωξη ενιαιοποίησης του διεθνούς αντί-τρομοκρατικού μετώπου, λειτούργησε δυνητικά ως υπενθύμιση προς την πλευρά της Ρωσίας αναφορικά με το σχέδιο της πολιτικής μετάβασης του συριακού καθεστώτος, σημείο στο οποίο υπάρχουν άλλωστε έντονες διαφωνίες μεταξύ της Ρωσίας και των νατοϊκών κρατών.

Εν τέλει, ως φαίνεται στην παρούσα φάση, τα δεδομένα οδηγούν προς την κατεύθυνση της αποκλιμάκωσης και της σύγκλισης. Παρά τον αυξανόμενο ανταγωνισμό μεταξύ Ρωσίας- ΗΠΑ, όπως εκφράζεται τα τελευταία χρόνια, θα μπορούσαμε να πούμε πως δεν υπάρχουν ώριμες και επαρκείς συνθήκες για την γενίκευση της ρωσοτουρκικής διένεξης σε μια ρωσοδυτική αναφορικά με το Συριακό. Γι' αυτούς τους λόγους όλων των εμπλεκομένων φαίνεται να αποσκοπεί στο να αποκλιμακωθεί η κρίση ώστε να η προσοχή εστιασθεί στην καταπολέμηση του Ισλαμικού Κράτους.

Οι θέσεις ΗΠΑ και ΝΑΤΟ

Από τη δική τους πλευρά οι ΗΠΑ τόνισαν πως δεν είχαν κανενός είδους εμπλοκή στην υπόθεση και πως ενημερώθηκαν αμέσως από τις τουρκικές αρχές για την κατάρριψη του αεροσκάφους. Στη συνέχεια μάλιστα συνέβαλαν με τη χρήση ραντάρ, για τον εντοπισμό του επιζώντος πιλότου.

Αναφορικά με την ουσία του συμβάντος, υποστήριξαν την Τουρκία δηλώνοντας πως πραγματοποιήθηκε παραβίαση του τουρκικού εναέριου χώρου και πως εκείνη είχε κάθε δικαίωμα να υπερασπιστεί την εθνική της κυριαρχία. Δεν της προσέφεραν όμως κάτι περισσότερο καλώντας σε άμεση αποκλιμάκωση της κρίσης. Κατ' ουσία διμεροποίησαν το επεισόδιο, κάτι που ασφαλώς δεν επιθυμούσε η Άγκυρα.

Σε ότι αφορά ιδιαίτερα το ΝΑΤΟ, είναι εμφανές πως εντός της βορειοατλαντικής συμμαχίας δεν υπήρξε ομόνοια αναφορικά με την κίνηση της Τουρκίας, καθώς εκδηλώθηκαν αντιδράσεις από χώρες όπως η Τσεχία και η Ελλάδα. Η δε θέση της συμμαχίας δεν προήλθε μέσω κοινού ανακοινωθέντος αλλά μέσω δηλώσεων του ΓΓ.

Συνεκτιμώντας έτσι τα παραπάνω, τόσο οι ΗΠΑ όσο και το ΝΑΤΟ φαίνεται πως προτίμησαν να μη δυναμιτίσουν τις σχέσεις τους με τη Ρωσία, εξέλιξη η οποία θα δυσκόλευε τις προσπάθειες αντιμετώπισης του Ι.Κ.. Σε κάθε περίπτωση, η δημόσια στήριξη προς την Τουρκία ήταν δεδομένη καθώς αποτελεί μέλος της συμμαχίας -και μάλιστα σημαντικό. Είναι επίσης προφανές ότι αν η στήριξη αυτή δεν ερχόταν, θα στέλνονταν λάθος μηνύματα προς τη Μόσχα, η οποία θα μπορούσε ανενόχλητη να προβεί σε σκληρά αντίποινα (ενδεχομένως και στρατιωτικού τύπου). Παράλληλα, όπως επισημάνθηκε και παραπάνω, ορισμένα από τα βασικά μέλη του βορειοατλαντικού συμφώνου (ΗΠΑ, Γαλλία, Γερμανία κ.α.) φαίνεται πως είδαν στη συγκεκριμένη τουρκική ενέργεια μια ευκαιρία υπενθύμισης προς τη ρωσική πλευρά ότι δεν μπορεί να δρα ανεξέλεγκτα σε ότι αφορά το Συριακό, δεδομένου μάλιστα ότι

τους τελευταίους μήνες δείχνει να έχει αποκτήσει την πρωτοβουλία των κινήσεων αναφορικά με αυτό. Είναι, επίσης, πιθανό ότι τα κράτη αυτά είδαν στην ενέργεια της Τουρκίας και μια ευκαιρία ώστε η Ρωσία να επικεντρώσει τα στρατιωτικά της χτυπήματα στο Ι.Κ., αποφεύγοντας να χτυπά άλλους στόχους (όπως φαίνεται ότι έκανε το ρωσικό μαχητικό την ημέρα που κατερρίφθη).²

Η θέση της Ελλάδας

Αναφορικά με τη θέση της Ελλάδας, θα πρέπει να επισημανθεί ότι βρέθηκε προ ενός δύσκολου διλήμματος. Από τη μια πλευρά, ψυχολογικά ίσως τασσόταν με τη μεριά της Ρωσίας για το λόγο ότι η τουρκική θέση περί παραβίασης του εναέριου χώρου δε βρίσκει κατανόηση από την ελληνική πλευρά δεδομένης της παραβατικής συμπεριφοράς της Άγκυρας στο Αιγαίο. Από την άλλη, ωστόσο, η Ελλάδα αποτελεί κράτος- μέλος του NATO και κατ' επέκταση σύμμαχος της Τουρκίας. Δεσμεύεται έτσι σε σημαντικό βαθμό από τις θέσεις και τις αποφάσεις της συμμαχίας. Ως γνωστό, η Ελληνική Εξωτερική Πολιτική δεν επιθυμεί την επιδείνωση των σχέσεων Ρωσίας- NATO καθότι θα υποχρεωνόταν να επιλέξει ανάμεσα στους δύο. Και είναι μεν σαφές ότι θα τασσόταν με το πλευρό της δυτικής συμμαχίας, η αρνητική, ωστόσο, συγκυρία θα δημιουργούσε αρνητικά δεδομένα στην προοπτική αναβάθμισης των ελληνορωσικών σχέσεων την οποία πάντα επιθυμεί η Ελλάδα. Εν γένει, η τελευταία δείχνει να θέλει παραδοσιακά να αποφύγει τέτοιου είδους διλήμματα. Είναι δε προφανές ότι αν η ρωσοτουρκική διένεξη εξελίσσονταν σε ευρύτερη ρωσοδυτική, η εξωτερική πολιτική της χώρας θα ερχόταν σε ακόμη πιο δύσκολη θέση. Συμφέρον της είναι έτσι η αποκλιμάκωση της κρίσης και προς αυτήν την κατεύθυνση κινήθηκε τις ημέρες μετά το περιστατικό κατάρριψης του ρωσικού μαχητικού.

Η Ελλάδα θα πρέπει να καταστήσει σαφές ότι δε δίνει στο ζήτημα διμερή χαρακτήρα (κάτι που θα οδηγούσε σε στήριξη προς τη ρωσική πλευρά) αλλά περιφερειακό, το αντιμετωπίζει δηλαδή ως ζήτημα περιφερειακής ασφάλειας. Ενδιαφέρεται έτσι για την αποκλιμάκωση και την προσέγγιση των δύο πλευρών. Με τον τρόπο αυτό θα έδειχνε ότι δεν επιθυμεί να εκμεταλλευτεί απλώς το περιστατικό για δικό της όφελος αλλά να εμφανιστεί ως σταθεροποιητικός παράγοντας. Είναι, επίσης, δεδομένο ότι η θα πρέπει να συμβάλει –κατά το δυνατόν- ώστε να αποτρέψει την πιθανότητα η ρωσοτουρκική κρίση να εξελιχθεί σε ρωσοδυτική. Κάτι που όπως είδαμε δεν ευνοεί τα συμφέροντά της.

² Στο σημείο αυτό πρέπει να αναφερθούμε στη διαφορά αντίληψης μεταξύ Ρωσίας/ Συρίας και Δύσης/ Τουρκίας ως προς το ποιο αποτελούν στόχους των στρατιωτικών επιχειρήσεων. Συγκεκριμένα, οι πρώτες δε χτυπούν θέσεις μόνο του Ι.Κ. αλλά και σειρά άλλων ριζοσπαστικών ισλαμικών οργανώσεων. Αποτέλεσμα αυτού είναι οι επιχειρήσεις της ρωσικής αεροπορίας να διεξάγονται και σε περιοχές εκτός αυτών που κατέχει το Ι.Κ., κάτι που προκαλεί την αντίδραση της Δύσης και της Τουρκίας οι οποίες θέλουν τα πλήγματα όσων επιχειρούν στην περιοχή να επικεντρωθούν στο Ι.Κ. Κατηγορούν μάλιστα συχνά τη Μόσχα ότι –πέραν των ισλαμιστικών ομάδων- χτυπά και δυνάμεις της μετριοπαθούς αντιπολίτευσης.

Τα παραπάνω δε σημαίνουν ασφαλώς ότι η ελληνική πλευρά δεν πρέπει να αξιοποιήσει την κρίση προς όφελός της. Αυτό σχετίζεται τόσο με τον τουρισμό όπου η Ελλάδα πρέπει να κινηθεί προς την κατεύθυνση προσέλκυσης μέρους της ρωσικής αγοράς μετά τον αποκλεισμό της Τουρκίας ως πιθανού προορισμού (μπορεί μάλιστα να κινηθεί και σε ευρωπαϊκό επίπεδο προτείνοντας τη χαλάρωση του καθεστώτος θεωρήσεων για τους Ρώσους τουρίστες) όσο και με την ανάδειξη του ζητήματος των παραβιάσεων του ελληνικού εναερίου χώρου από την Τουρκία. Η Ελλάδα θα πρέπει έτσι να δείξει ότι τέτοιες πρακτικές μπορούν να εξελιχθούν σε ευρύτερες κρίσεις, όπως συνέβη με την περίπτωση του ρωσικού μαχητικού. Η δε ανάδειξη του θέματος από τη ρωσική πλευρά (ακόμη και μέσω δηλώσεων του Υπουργού Εξωτερικών), πρέπει να αξιοποιηθεί κατά το δυνατόν από την Ελλάδα έστω και αν έχει πρόσκαιρο και επικοινωνιακό χαρακτήρα.

Γενικό συμπέρασμα

Η ενέργεια της Τουρκίας χαρακτηρίζεται κατ' αρχήν εσφαλμένη. Ο λόγος είναι ότι το κόστος (οικονομικό, διπλωματικό, πολιτικό) που θα κληθεί να πληρώσει υπερβαίνει το όφελος καθώς η συγκεκριμένη κίνηση εκτιμάται ότι δε θα μεταβάλει ουσιαστικά τα δεδομένα γύρω από το Συριακό. Φαίνεται δε ότι προέκυψε από την αυξημένη πίεση που αισθάνθηκε από την προοπτική ρωσοδυτικής συνεννόησης, η οποία θεωρήθηκε ότι μπορεί να περιορίσει το δικό της ρόλο στην εξέλιξη του Συριακού- εν όψει ιδιαίτερα της προοπτικής εξεύρεσης μιας πολιτικής λύσης. Είναι προφανές ότι η Άγκυρα προσδοκούσε σε στήριξη από την πλευρά της Δύσης σε ότι αφορά τις θέσεις της για το μελλοντικό πολιτικό καθεστώς στη Συρία, ιδιαίτερα δε αναφορικά με την τύχη του προέδρου Άσσαντ, την πτώση του οποίου σφόδρα επιθυμεί. Ωστόσο, η Δύση δείχνει να έχει πλέον αναγνωρίσει ότι η επίτευξη λύσης χωρίς τη συμμετοχή της Ρωσίας (άρα και του Άσσαντ) είναι εξαιρετικά δύσκολη. Η δε επικέντρωση των προσπαθειών στην αντιμετώπιση του Ι.Κ. ενισχύουν εκ των πραγμάτων το ρόλο της Μόσχας αλλά και των τοπικών υποστηρικτών της. Θεωρείται, ως εκ τούτου, δύσκολο η Δύση να αλλάξει ριζικά τη στρατηγική της γύρω από το συγκεκριμένο ζήτημα ώστε να ικανοποιήσει τις επιδιώξεις της Άγκυρας. Ακόμη δε και αν η σύγκλιση εν τέλει δεν επιτευχθεί, αυτό δε θα οφείλεται στη συγκεκριμένη ενέργεια της Τουρκίας αλλά σε ευρύτερες αποκλίσεις που χρονολογούνται από την αρχή του ξεσπάσματος της συριακής κρίσης. Η τουρκική πλευρά δεν αναμένεται έτσι να λάβει τη στήριξη που επιθυμούσε. Πέραν αυτών, είναι σαφές ότι η Δύση δεν μπορεί σε καμία περίπτωση να καλύψει το κόστος που θα υποστεί η Τουρκία σε οικονομικό και διπλωματικό επίπεδο. Καταλήγουμε έτσι στο συμπέρασμα ότι η μοναδική πιθανότητα πραγματικής στοίχισής της στο πλευρό της γειτονικής χώρας θα μπορούσε να προκύψει σε περίπτωση που τα ρωσικά στρατιωτικά αντίποινα ήταν τέτοιας έκτασης που είτε θα οδηγούσαν σε ενεργοποίηση του άρθρου 5 του ΝΑΤΟ είτε θα ανάγκαζαν τη Δύση να υπερασπιστεί αμεσότερα την Τουρκία. Ο τρόπος με τον οποίο αντέδρασε η Μόσχα και ο διαφαινόμενος αποκλεισμός της προοπτικής να προβεί σε μεγάλης έκτασης στρατιωτικά αντίποινα, δε συνηγορεί υπέρ του προαναφερθέντος σεναρίου.

Παράλληλα, θεωρείται εξαιρετικά δύσκολο η ενέργεια της Τουρκίας να προκαλέσει οποιαδήποτε μεταβολή της ρωσικής πολιτικής στη Συρία όπως φαίνεται να επεδίωκε. Ενδεχομένως δε να συμβεί και το αντίθετο.

Ο δε στιγματισμός της Τουρκίας από τη ρωσική πλευρά ως κράτος που υποστηρίζει το Ι.Κ. και την τρομοκρατία (βοήθουσης και της ούτως ή άλλως αμφίσημης στάσης της Άγκυρας σε σχέση με αυτό) αναμένεται να έχει αρνητική επίπτωση τόσο στη διεθνή εικόνα της χώρας όσο και στο ρόλο που μπορεί να διαδραματίσει στην εξέλιξη του Συριακού. Η Ρωσία δηλαδή μπορεί να αντιστρέψει το δίλημμα που προσπαθεί να επιβάλει η Τουρκία στη Δύση («με εμάς ή τη Ρωσία») κατά τρόπο που δε θα ευνοεί την τελευταία («με εμάς που χτυπάμε τους τρομοκράτες ή με την Τουρκία που τους υποστηρίζει»); Σε κάθε περίπτωση, προς την ίδια –αρνητική για το ρόλο της Άγκυρας- κατεύθυνση αναμένεται να λειτουργήσει και η δραματική επιδείνωση των σχέσεων της με έναν εκ των βασικών παικτών της συριακής κρίσης, χωρίς τη συμφωνία του οποίου είναι δύσκολο να αντιμετωπιστεί αποτελεσματικά.

Πέραν, τέλος, του οικονομικού- διπλωματικού επιπέδου, η ενέργεια της Τουρκίας είναι πιθανό να οδηγήσει στα αντίθετα από τα επιδιωκόμενα αποτελέσματα και σε στρατιωτικό. Αυτό δείχνουν οι πρόσφατες (στρατιωτικού χαρακτήρα) κινήσεις της Ρωσίας στη Συρία, οι οποίες ενδεχομένως έχουν ως αποτέλεσμα την επί της ουσίας δημιουργία μιας ζώνης απαγόρευσης πτήσεων για την ίδια την Τουρκία. Παράλληλα, πιθανή φαντάζει η ενίσχυση (αντί της αποδυνάμωσης) των ρωσικών στρατιωτικών επιχειρήσεων στις περιοχές που ζουν οι Τουρκομάνοι, τόσο ως απόδειξη ότι η Ρωσία δεν πτοήθηκε από την κατάρριψη του ρωσικού μαχητικού όσο και ως απάντηση στην κίνηση των τελευταίων να δολοφονήσουν τον ένα εκ των δύο πιλότων. Ενέργεια η ψυχολογική σημασία της οποίας κακώς υποτιμήθηκε στη σχετική συζήτηση αναφορικά με τον τρόπο αντίδρασης της Μόσχας μετά το συμβάν.

Εν γένει, η στρατηγική των βασικών παικτών (και ιδιαίτερα της Ρωσίας και της Δύσης) στο Συριακό δεν αναμένεται να αλλάξει. Αυτό τελικά φαίνεται πως θα αποδυναμώσει τη θέση της Τουρκίας στη διαχείριση του ζητήματος, δεδομένων και των επιπτώσεων της πρόσφατης ενέργειάς της. Αναφορικά με τη θέση της Ελλάδας, η τελευταία δεν ευνοείται από μια ακόμη μεγαλύτερη επιδείνωση των ρωσοτουρκικών σχέσεων. Οφείλει, ωστόσο, να εκμεταλλευθεί προς όφελός της κάθε ευκαιρία που προκύπτει από την όξυνση της κρίσης ανάμεσα στις δύο χώρες. Μπορεί, επίσης, να λειτουργήσει μεσολαβητικά ώστε να συμβάλει στην αποκλιμάκωση της κατάστασης αλλά και προς την αποτροπή μιας ενδεχόμενης ρωσοδυτικής αντιπαράθεσης, στην οποία στόχευε άλλωστε η πράξη της Άγκυρας.